

Галина Марченко,
аспірантка кафедри професійно-педагогічної,
спеціальної освіти, андрагогіки та управління,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка
ORSID ID 0000-0003-4542-6470
galina_marchenko3@ukr.net

ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ, ПОКАЗНИКІВ ТА РІВНІВ РОЗВИТКУ МЕДІАОСВІТИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті визначено критерії, показники та рівні розвитку медіаосвіти майбутніх учителів початкових класів. Подано характеристику критеріїв, обґрунтовані показники та рівні розвитку медіаосвіти майбутніх фахівців. Основні результати досліджень: визначено такі критерії розвитку медіаосвіти майбутніх учителів початкової школи як мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний та креативний. Мотиваційний критерій включає цілі, мотиви та потреби формування й розвитку медіаосвіти майбутніх учителів початкових класів. Когнітивний критерій – система загальних та спеціальних знань, що необхідні для роботи з різними медіатехнологіями. Операційно-діяльнісний критерій безпосередньо пов'язаний із цілісною системою відповідних умінь, що необхідні для формування й розвитку медіаосвіти. Креативний критерій передбачає наявність певних якостей та умінь, що спонукають майбутнього вчителя до творчої діяльності, спрямованої на формування та розвиток медіаосвіти молодших школярів. Виокремлено три рівні розвитку медіаосвіти майбутніх учителів початкової школи: низький – репродуктивний, середній – продуктивний, високий – творчий. Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка форм, методів та прийомів розвитку медіаосвіти майбутніх учителів початкових класів, їхня систематизація.

Ключові слова: медіаосвіта, медіаграмотність, майбутній учитель початкових класів, критерії, показники та рівні розвитку медіаосвіти.

Halyna Marchenko. Determination of criteria, indicators and levels of development of media education for future teachers of primary school

In the conditions of modernization of the primary level of education in Ukraine, active implementation of the concept of the New Ukrainian school one of the tasks of pedagogical education is the development of media education of future teachers of primary school. This contributes to the formation of their professional competence in general, improving the ability to work with different types and sources of information, critically analyze and interpret it, as well as to achieve a certain level of media literacy and media culture of future professionals. Media education, being a component of general secondary, higher and postgraduate education, provides the ability of the younger generation to use media and apply the latest information technologies in the process of educational, professional activities. We have defined the criteria, indicators and levels of development of media education for future teachers of primary school. We present the characteristics of the criteria, substantiated indicators and levels of development of media education of future professionals. The main results of the research: we have identified such criteria for the development of media education of future teachers of primary school as motivational, cognitive, operational and creative. We have identified three levels of development of media education: low - reproductive, medium - productive, high - creative. The defined criteria, indicators and levels of development of media education of future teachers of primary school are the basis for diagnosing the current state of media education in pedagogical universities of Ukraine. A promising area of further research is the development of forms, methods and techniques for the development of media education for future teachers of primary school, their systematization.

Keywords: media education, media literacy, future teacher of primary school, criteria, indicators and levels of development of media education.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. В умовах модернізації початкової ланки освіти в Україні, активному впровадженню концепції Нової української школи одним із завдань педагогічної освіти є розвиток медіаосвіти майбутніх учителів початкової школи, що сприяє формуванню їхньої професійної компетентності у цілому, вдосконаленню умінь працювати з різними типами та джерелами інформації, її критично аналізувати та інтерпретувати, також досягненню певного рівня медіаграмотності та медіакультури майбутніх фахівців.

Таким чином, швидкі темпи розвитку сучасного інформаційного суспільства передбачають істотні зміни в системі початкової освіти і, як результат, виникають нові вимоги до професійної медіапідготовки майбутніх педагогів, що своєю чергою зумовлює розробку системи критеріїв, показників та рівнів розвитку їхньої медіаосвіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Однією із складових професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи є рівень його медіаосвіти. Проблема медіаосвіти є предметом дослідження фахівців різних галузей наук. Зокрема, питання теорії та методики медіаосвіти розкрито у дослідженнях таких іноземних науковців, як Н. Андерсен, К. Безелгет, К. Ворноп, Б. Дункан, Р. Кьюбі, Л. Мастерман, К. Тайнер; таких вітчизняних науковців, як О. Баришполец, В. Колісніченко, О. Федоров, Ю. Чернявська, О. Шариков; основи медіадидактики сформовано Л. Зазнобіною, Г. Онконович; проблемі розвитку медіаграмотності та медіакультури особистості присвятили свої дослідження Дж. Поттер, В. Вебер, Р. Кьюбі та ін.

Метою статті є визначення основних критеріїв, показників та рівнів розвитку медіаосвіти майбутніх учителів початкових класів.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Медіаосвіта, будучи складовою загальної середньої, вищої та післядипломної освіти, забезпечує здатність молодого покоління використовувати медіазасоби та застосовувати новітні інформаційні технології у процесі навчальної, професійної діяльності.

У контексті дослідження ми розглядаємо *медіаосвіту* як процес розвитку особистості за допомогою та на основі засобів масової інформації (телебачення, радіо, кіно, Інтернет тощо), спрямований на формування інформаційної культури, критичного мислення, підготовку молодого покоління до життя в інформаційному суспільстві і як результат – досягнення певного рівня медіаграмотності.

Медіаосвіта забезпечує людині знання того, як: а) аналізувати, критично осмислювати і створювати медіатексти; б) визначати джерела медіатекстів, їхні політичні, соціальні, комерційні та/або культурні інтереси, їхній контекст; в) інтерпретувати медіатексти та цінності, поширювані медіа; г) добирати відповідні медіа для створення і поширення власних медіатекстів і формування зацікавленої в них аудиторії; д) отримати можливість вільного доступу до медіа як для сприймання інформації, так і для її продукування [1, с. 157].

Автор американських підручників з медіаосвіти Джеймс Поттер (James Potter) вважає, що медіаграмотність полягає в здатності особистості контролювати споживання медіа та виділяє *вісім ключових рівнів медіаграмотності*, що актуальні до певної міри як для школярів, так і для вчителів:

- осмислення основних положень (розуміння, що це відбувається не з ним/нею);
- усвідомлювання мови (розпізнавання мовного звучання та ототожнювання значень слів);
- усвідомлювання викладеної інформації (розрізнення вигадки від того, що може бути в реальності, вирізнення реклами тощо);
- розвиток скептицизму (оцінювання можливої вигадки в рекламі, чітке розуміння, що подобається, а що ні, уміння побачити смішне в некомічних героях);
- інтенсивний розвиток (потужна мотивація до пошуку конкретної інформації, вироблення чітких наборів інформації, якій надається перевага, високий рівень розуміння корисності інформації);
- емпіричне вивчення (пошук різних форм подання контенту та переказів, нових емоційних, моральних реакцій та почуттів);
- критичне оцінювання (сприймання повідомлень такими, якими вони є, й подальше оцінювання у відповідному середовищі, глибоке й детальне розуміння історичного, економічного та художнього контекстів систем, представлених у повідомленні, здатність зробити висновки про сильні та слабкі сторони повідомлення);
- соціальна відповідальність (розуміння, що певні повідомлення позитивніше впливають, ніж інші; усвідомлення, що окрема думка особистості впливає на суспільство; визнання, що існують

певні способи, завдяки яким особистість може конструктивно вплинути на суспільство) [5; 3, с. 14-15].

У педагогічній теорії використання рівневого підходу передбачає визначення критеріїв та показників, за допомогою яких вивчають динаміку досліджуваного явища [6]. Тому нами була розроблена власна *характеристика критеріїв та показників рівня розвитку медіаосвіти майбутніх учителів початкових класів*.

Критерії сформованості медіаосвіти – ознаки, на основі яких можна робити висновок про рівні сформованості медіаосвіти майбутніх фахівців, оцінити результат освітнього процесу. Показники – це якісні та кількісні характеристики сформованості кожної якості, властивості, ознаки об'єкта, який вивчається, тобто ступінь сформованості того або іншого критерію.

Враховуючи зазначені вище положення, проведені аналізи науково-педагогічної літератури, ознайомившись зі зразками вже розроблених систем критеріїв розвитку медіаосвіти, ми виділили такі основні критерії для визначення рівня розвитку медіаосвіти майбутніх учителів початкових класів: **мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний та креативний**. Розроблений нами критеріальний апарат представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Критерії та показники розвитку медіаосвіти майбутніх учителів початкових класів

Критерії	Показники, їхня характеристика
Мотиваційний	<p>Цілі, мотиви та потреби формування і розвитку медіаосвіти майбутніх учителів початкових класів:</p> <ul style="list-style-type: none"> бажання на високому рівні оволодіти професійною компетентністю у цілому та постійно вдосконалювати професійну майстерність; потреба на належному рівні засвоїти нові медіаосвітні технології відповідно до вимог сучасного інформаційного суспільства; бажання досліджувати різні медіаресурси, визначати ступінь впливу інформації на молоде покоління; бажання брати участь у конференціях, семінарах, вебінарах з питань формування та розвитку медіаосвіти молодших школярів; потреба використовувати набутий теоретико-практичний досвід у майбутній професійній діяльності.
Когнітивний	<p>Для розвитку медіаосвіти майбутніх учителів початкової школи необхідна система загальних та спеціальних знань, що необхідні для роботи з різними медіазасобами.</p> <p>До загальних ми відносимо знання, що формують загальний світогляд особистості (окремі знання з основ філософії, соціології, політології, релігієзнавства, історії, права тощо); знання у професійній сфері (педагогічні, психологічні, дидактичні знання з окремих навчальних предметів, знання теорії і методики виховання, школознавство, форми та методи роботи з батьками тощо).</p> <p>До спеціальних знань належать знання теоретичних аспектів медіаосвіти (базові категорії та поняття, принципи, закономірності розвитку та ін.), етапи її історичного розвитку; знання особливостей використання різних типів медіазасобів у навчальній діяльності молодших школярів, знання форм, методів та прийомів роботи з медіа відповідно до завдань та етапів уроку тощо.</p>
Операційно-діяльнісний	<p>Цей критерій безпосередньо пов'язаний із цілісною системою відповідних умінь, що необхідні для формування й розвитку медіаосвіти. На основі системи загальних та спеціальних знань у практичній діяльності формуються уміння, що сприяють розвитку медіаосвіти майбутніх учителів початкової школи.</p> <p>У цілому у структурі педагогічної діяльності виділяють такі основні групи умінь: гностичні, проєктувальні, конструктивні, комунікативні, організаційні та контролюючі, які ми проаналізуємо у контексті нашого дослідження.</p> <p>Гностичні уміння: дії, що спрямовані на дослідження об'єкта, процесу і результату розвитку медіаосвіти майбутніх учителів; уміння критично аналізувати медіаінформацію різних типів: візуальна, аудіовізуальна, друкована.</p> <p>Проєктувальні уміння: передбачають перспективне моделювання стратегічної програми досягнення мети та завдань у межах дослідження. Зокрема, проєктування мети та програм розвитку медіаосвіти майбутніх фахівців; визначення ефективності поєднання форм та методів для вирішення поставлених завдань; прогнозування доцільності використання методів і прийомів розвитку медіаосвіти вчителів.</p> <p>Конструктивні вміння включають тактичні та оперативні завдання для реалізації поставлених цілей розвитку медіаосвіти майбутніх учителів. Уміння реконструювати,</p>

	<p>схематизувати, модернізувати форми та методи використання медіаосвітніх технологій; розробляти ефективні завдання з використанням медіа відповідно до цілей уроку.</p> <p>Комунікативні уміння допомагають майбутньому вчителю початкової школи створити доброзичливий психологічний клімат для вільного комунікативно спілкування на уроках: учень-учень, учитель-учень, учитель-клас; використовувати прийоми для активізації мовленнєвої і розумової діяльності учнів застосовуючи медіаосвітні технології.</p> <p>Організаційні уміння: методично правильно організувати етапи уроку з метою досягнення цілей та завдань уроку; уміння коректно обирати медіатехнології з урахуванням специфіки заняття; створення медіаосвітнього середовища для молодших школярів.</p> <p>Контролюючі вміння: уміння оцінювати кінцевий результат уроку або циклу уроків; визначати об'єкти, способи і засоби проведення підсумкового контролю; розробити критерії оцінювання досягнень школярів; організувати само- та взаємоконтроль учнів у класі тощо.</p>
Креативний	<p>Цей критерій передбачає наявність певних якостей та умінь, що забезпечують здатність майбутнього вчителя до творчої діяльності, спрямованої на формування та розвиток медіаосвіти молодших школярів, тобто творчого начала в різних аспектах діяльності вчителя початкової школи, пов'язаної з різними типами медіа: газети, журнали, телебачення, Інтернет та ін.; прояв майбутнім учителем винахідливості та оригінальності у вирішенні питань розвитку медіаосвіти учнів початкових класів.</p>

На основі критеріїв та показників було визначено *три рівні розвитку медіаосвіти майбутніх учителів початкової школи: низький, середній та високий.*

Початковий рівень – репродуктивний – передбачає неусвідомлене відтворення отриманого матеріалу на лекційних та семінарських заняттях; у майбутнього учителя немає мотивів формування та розвитку як власної медіаосвіти, так і молодших школярів, низька зацікавленість професійною діяльністю у цілому, не виникає потреба та бажання у використанні інноваційних технологій, зокрема медіатехнологій під час підготовки практичних завдань на заняттях; студент опосередковано ознайомлений з ключовими поняттями з медіаосвіти, не повною мірою розуміє їхній зміст та характерні особливості; у майбутніх учителів виникають труднощі при плануванні, складанні плану-конспекту уроку, студент недоцільно обирає методи та прийоми для розвитку медіаосвіти школярів; спостерігається недостатній потенціал для творчого розв'язання завдань з використанням медіа, тобто творча діяльність має відтворювальний характер, простежується пасивність, некомунікабельність та неусвідомленість у професійній діяльності майбутнього фахівця.

Середній рівень – продуктивний – передбачає не лише відтворення навчального матеріалу, а й пошук та використання рекомендованих джерел інформації, використання ж комп'ютерних технологій має відтворювальний характер, відсутній креативний підхід до подання опрацьованого матеріалу. Цей рівень характеризується розумінням ключових понять з медіаосвіти, вміння їх визначити, проте багато помилкових ототожнень деяких термінів; майбутній учитель загалом позитивно ставиться до професійної діяльності, але не умотивований щодо впровадження та використання інноваційних медіатехнологій, студент не прагне опанувати нові медіаресурси, відвідувати конференції, тренінги для самовдосконалення та розвитку власної медіакомпетентності, має дещо традиційний стиль у навчанні; студент розробляє план-конспект уроку з використанням певних елементів медіа, інтегруючи їх у навчальні предмети, проте немає системної роботи; елементи творчого підходу для вирішення професійних питань.

Високий рівень – творчий – характеризується використанням навчального матеріалу як основи, але й самостійним пошуком додаткової літератури, знаходження нової інформації, досконале володіння комп'ютерними технологіями, їхнє активне використання при підготовці до семінарських занять. Майбутній учитель глибоко розуміє ключові поняття медіаосвіти, їхнє змістове наповнення, уміє доцільно використовувати отримані знання у професійній діяльності; студент розуміє важливе значення медіатехнологій для школярів в умовах інформаційного суспільства, прагне вдосконалювати власні уміння та навички роботи з медіазасобами і як результат бере участь у конференціях, тренінгах, що сприяє формуванню медіаграмотності; студенти задоволені обраною професійною діяльністю, проявляють ініціативність та активність на семінарських та практичних заняттях; простежується системний підхід до розробки плану-конспекту уроку з використанням медіазасобів, студент методично правильно обирає форми, методи та прийоми роботи з медіатехнологіями, при цьому адекватно оцінює результати своєї діяльності, при потребі обов'язково вносить корективи; має високий рівень сформованості творчих якостей у розв'язанні проблемних завдань, що відображається в академічній успішності, науковій роботі тощо.

За допомогою цих критеріїв та рівнів оцінку професійної готовності майбутніх фахівців можна проводити опосередковано, використовуючи оцінки, що виставляються викладачем за підсумками щотижневого та залікового контролю.

Висновок з дослідження і перспективи подальших розвідок у визначеному напрямі. Отже, визначені критерії, показники та рівні розвитку медіаосвіти майбутніх учителів початкових класів є основою для діагностування стану медіаосвітньої підготовки в педагогічних університетах України.

Перспективою дослідження є розробка форм, методів та прийомів розвитку медіаосвіти майбутніх учителів початкових класів, їх систематизація.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баришполец О. Український словник медіакультури. Київ: Міленіум, 2014. 196 с.
2. Денігаєва С. Критерії, показники та рівні сформованості професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови засобами медіаосвіти. Митець – культура – виміри часу. Міжнародні читання в Музеї Бориса Лятошинського. Житомир, 2017.
3. Іванов В., Волошенюк О. Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник. За ред. В. Різуна. Київ : Центр вільної преси, 2012. 352 с.
4. Колеснікова І. Визначення критеріїв та показників рівня розвитку медіакультури вчителів у закладі післядипломної педагогічної освіти. Народна освіта: електронне наукове фахове видання. URL : https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5011.
5. Potter W. J. Media Literacy. Thousand Oaks. London : Sage Publication, 2001. 423 p.
6. Васянович Г., Герганов Л., Бешок Т. Діагностика рівнів сформованості медіаграмотності майбутніх учителів початкових класів. Інформаційні технології і засоби навчання, 2020, Том 76, №2. С. 108-125. URL : <http://hdl.handle.net/123456789/6833>.

REFERENCES

1. Baryshpolets O. Ukrainskyi slovnyk mediakultury. Kyiv: Milenium. 2014. 196 s. [in Ukrainian].
2. Dienhaieva S. Kryterii, pokaznyky ta rivni sformovanosti profesiinoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia inozemnoi movy zasobamy mediaosvity. Mytets – kultura – vymiry chasu. Mizhnarodni chytannia v Muzei Borysa Liatoshynskoho. Zhytomyr. 2017. [in Ukrainian].
3. Ivanov V., Volosheniuk O. Mediaosvita ta mediahramotnist : pidruchnyk. Za red. V. Rizuna. Kyiv : Tsentr vilnoi presy. 2012. 352 s. [in Ukrainian].
4. Kolesnikova I. Vyznachennia kryteriiv ta pokaznykiv rivnia rozvytku mediakultury vchyteliv u zakladi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity. Narodna osvita: elektronne naukove fakhove vydannia. URL : https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5011. [in Ukrainian].
5. Potter W. J. Media Literacy. Thousand Oaks. London: Sage Publication, 2001. 423 p. [in English].
6. Vasianovych H., Herhanov L., Beshok T. Diahnostyka rivniv sformovanosti mediahramotnosti majbutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv. Informatsijni tekhnolohii i zasoby navchannia, 2020, Tom 76, №2. S. 108-125. URL : <http://hdl.handle.net/123456789/6833>. [in Ukrainian].

Матеріал надійшов до редакції 25.01.2022 р.